

SKIEPYTI RIEŠUTMEDŽIAI AR SĖJINUKAI?

**VYRMANTUI RADZEVIČIUI, KURIS JAU 50 METŲ KOLEKCI-
ONUOJA IR DAUGINA RIEŠUTUS BRANDINANČIUS AUGA-
LUS, GALITE SKAMBINTI MOB. TEL. +370 656 33588 ARBA
SU JUO SUSISIEKITE EL. P. RADONAS@RADONAS.LT.**

VYRMANTAS RADZEVIČIUS

TARPRŪŠINIAI HIBRIDAI NEPROGNOZUOJAMI

Visi, išskyrus lazdynus, riešutus brandinantys augalai Lietuvoje yra svečiai iš Azijos ir Amerikos. Tai riešutmediniai (*Juglandaceae*), kurių trijų genčių – riešutmedžių (*Juglans*), karijų (*Carya*) ir pterokarijų (*Pterocarya*) – medžiai auginami ir Lietuvoje.

Penkios riešutmedžių genties rūšys – juodasis (*J. nigra*), pilkasis (*J. cinerea*), širdinis (*J. ailantifolia*), graikinis (*J. regia*), mandžiūrinis (*J. mands-*

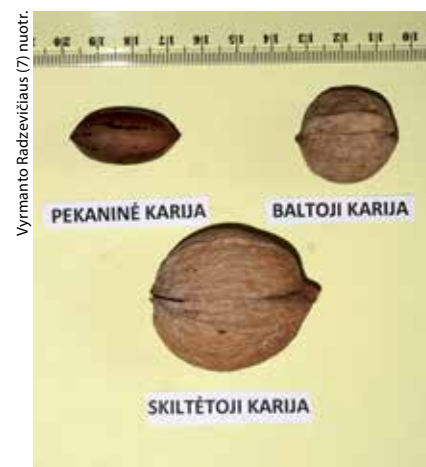
hurica) – plačiai paplitusios Lietuvoje. Tai įvežtiniai augalai, kurie dvarų parkuose kaip asmeninių dendrologinių kolekcijų eksponatai soduose auginami nuo XIX amžiaus. Atspariausi šalčiams ir ligoms mandžiūrinis, pilkasis ir juodasis lengvai prisitaikė prie mūsų klimato ir tebeauga, širdžiavaisis ir graikinis sunkiau konkuravo, tačiau vietomis išliko. Visos šios rūšys lengvai apdulkiną viena kitą ir sukuria daug tarprūšinių hibridų, kurių vaisiai (riešutai) paveldi ir motininio augalo, ir apdulkintojo savybes.

Trys pagrindinės karijų genties rūšys – pekaninė (*C. illinoensis*), baltoji (*C. ovata*) ir skiltėtoji (*C. laciniosa*) – irgi auginamos Lietuvoje. Jos apdulkiną viena kitą, ir taip atsiranda tarprūšiniai hibridai.

Dvi pterokarijų genties rūšys – kaukazinė (*P. fraxinifolia*) ir *P. stenoptera* – taip pat auga Lietuvoje. Jų vaisiai (sparnuoti riešutėliai) valgyti netinkami, bet 1–2 metų sėjinukai naudojami kaip poskiepai riešutmedžiams.

Dar yra riešutus brandinantis kaštainis (*Castanea*), kurio 4 pagrindinės rūšys – valgomasis (*C. sativa*), amerikinis (*C. dentata*), kininis (*C. mollissima*), japoninis (*C. crenata*) – auginamos Lietuvoje. Jos taip pat gali viena kitą apdulkinoti – atsiranda tarprūšinių hibridų.

Jeigu bet kokio tarprūšinį hibridą pasėsime, sėjinukas turės motininio augalo ir jo apdulkintojo savybių. Kiek ir kokių savybių jis paveldės, progno-

Karijų rūšys

zuoti sunku, bet kai kurie hibridai pasižymi didesniu atsparumu šalčiui ir ligoms, didesniu augumu.

RIEŠUTMEDŽIŲ SAVYBĖS

Tiems žmonėms, kurie augina riešutmedžius dėl riešutų, norisi, kad sėjinukas, išsivystęs iš geros veislės sėklos, turėtų tokias pačias savybes kaip ir motininis augalas.

Pagrindiniai kriterijai, pagal kuriuos apibūdinamas veislinis riešutmedis, gali būti:

1. BRANDUOLIO SKONIS. Tai labai svarus kriterijus, kadangi riešuto branduolys – mūsų maistas ir vaistas. Man patinka, kai jis yra kiek saldus ir traškus, plona luobele. Kadangi žmonių skoniai skirtingi, nieko tokio, kad branduolys būna kiek kartus – kiekvienas renkasi pagal save.

2. BRANDUOLIO FIZINĖ BŪKLĖ (SPALVA, TANKIS...). Priklausomai nuo riešutmedžio veislės, branduolių spalva gali būti šviesi arba tamsi. Šviesūs vertinami labiau, nes atsparesni oksidacijai (senėjimui) ir ilgiau laikomi riešutai nepakinta. Tai labai svarbu juos auginant prekybai. Yra veislių, kurių branduoliai būna sutankėję, susitraukę. Tokie, nors ir gerai išsivystę, skanūs, bet nelabai tinkami parduoti.

3. BRANDUOLIO IŠEIGA %. Ar riešutmedis yra geros veislės, pasako branduolio išeiga %. Kuo

Riešutmedžių rūšys

plonesnis lukštas ir vidinės pertvaros, tuo ji didesnė. Kultūrinių veislių riešutų branduolių išeiga turėtų būti 45–60%. Jeigu augalas išaugintas iš sėklos, pirmiausia krenta šis kriterijus. Teko tirti daug sėjinukų riešutų. Nustačiau, kad jų branduolių išeiga mažesnė 10–15%. Kauno rajone, Vaidavijoje, auga didelis riešutmedis, brandinantis stambius (18–22 g) riešutus. Deja, jų branduolių išeiga tesiekia 35%.

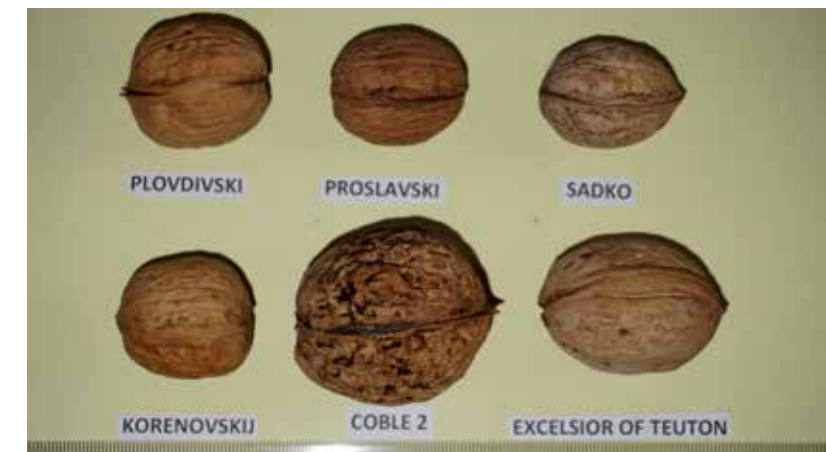
4. LENGVAS BRANDUOLIO GVILDENIMAS. Beveik visi riešutai, kurių branduolių išeiga didesnė nei 50%, gvildenami labai lengvai, o jų branduoliai išimami nesuskilę.

5. RIEŠUTO DYDIS, FORMA. Riešutų dydis svarbus pramoniniams augintojams, kurie gliudymui naudoja mechanizmus.

Čia svarbu auginti tokius, kurių dydis vienodas, sveria 10–12 g. Jei jie didesni, teks gvildinti rankomis.

6. DERĖJIMO TIPAS. Graikinių riešutmedžių derėjimo tipai yra terminalinis, lateralinis, kekinis ir mišrus. Terminalinis paplitęs labiausiai – riešutai dera po 1–3 šakos gale (viršūnėje). Tai gamtoje dažniausias derėjimo tipas, būdingas apie 80% riešutmedžių veislių. Pramoniniai augintojai tokių veislių augalų siekia atsikratyti, nes po 10–15 metų dėl didelio augumo ir mažėjančio derlingumo jų auginti neapsimoka.

Lateralinis tipas – kai riešutai dera po 1–3 ant pernykštės šakutės. Šis derėjimo tipas leidžia gauti apie 40% didesnį derlių iš to paties sodo ploto. Tai ne tik pramonininko, bet ir mėgėjo svajonė. Be to, riešutmedžiai pradeda derėti trečiaisiais metais, o penk-

Graikinių riešutmedžių veislės

taisiais derlius būna apie 5 kg nuo medžio. Dauguma naujų lateralinių veislių yra žemaūgės, todėl sėjinukus galima sodinti 5–6 m atstumais, kai tarpai tarp eilių – 6–8 m.

7. ŽYDĖJIMO TIPAS. Labai svarbu pasirinkti tokias veisles, kurių augalai vienas kitą apdulkins ir derlius būtų maksimalus. Riešutmedžiai daugiausia yra dichogaminiai (moteriški žiedai ir dulkinės subręsta skirtingu laiku), ir vėjo atneštos žiedadulkės, juos apvaisinančios, paprastai būna nuo skirtingų veislių ar rūšių augalų.

Labai svarbus kriterijus – veislės žydėjimo tipas:

a) kai pirmi žydi vyriški žiedai, o moteriški vėliau, vadinamas I žydėjimo tipu (protandrinis žydėjimas);

kai pirmi žydi moteriški, o vėliau vyriški, vadinamas II žydėjimo tipu (protagyninis žydėjimas).

Jeigu augalo vyriškų ir moteriškų žiedų žydėjimo laikas sutampa, jis vadinamas savidulkiu. Deja, tai pasitaiko labai retai, todėl tenka I ir II žydėjimo tipų riešutmedžius sodinti greta. Jei vegetacijos laikas sutampa, jie vienas kitą apdulkins.

8. VEGETACIJOS PRADŽIA. Vėlyva vegetacija yra veislės privalumas. Riešutmedžiai, kurie sprogsta gegužės antroje pusėje, vėlyvų pavasarinių šalnų paprastai išvengia.

9. VEGETACIJOS PABAIGA. Kiekviena veislė turi konkretų vegetacijos laiką, kurio reikia vaisiams subrandinti. Priklausomai nuo veislės,

riešutmedžio vegetacijos trukmė būna nuo 120 iki 150 dienų.

10. DERĖJIMO ANKSTYVUMAS. Tiek mėgėjams, tiek pramonininkams labai svarbu, kad graikiniai riešutmedžiai pradėtų derėti 3–5 metais po pasodinimo į pastovią vietą. Beveik visi skiepytieji pirmuosius riešutus užaugina 2–3 metais. Penktais metais jie subrandina apie 5 kg riešutų.

11. VAISMEDŽIO DERLINĖ GUMAS. Priklausomai nuo veislės, graikinis riešutmedis 10–15 metais gali subrandinti apie 50 kg riešutų. Didžiausius derlius galima tikėtis iš lateralinio derėjimo veislių augalų. Jie subrandina apie 1,5 karto riešutų daugiau nei terminalinio derėjimo augalai.

12. VAISMEDŽIO AUGUMAS. Daugumos senesnių veislių riešutmedžiai yra didelio augumo ir 10–15 metais siekia 15–20 m aukštį. Daugelis tokių veislių buvo terminalinio derėjimo tipo, dėl sutankėjusios lapijos derlius palaipsniui mažėjo ir jų auginti neapsimokėjo. Šiuo metu Ukrainos ir Moldovos riešutmedžių plantacijos atnaujinamos, išpjaunant senų veislių medžius ir sodinant skiepytus lateralinio derėjimo augalus, kurių aukštis siekia 8–10 m. Yra veislių, kurios tinka medienai auginti. Jų augalai greičiau auga, ir mediena būna tam tikros spalvos ir tankio.

13. VAISMEDŽIO ATSPARUMAS ŠALČIUI. Lietuvoje atsparumas šalčiui ir šiais laikais laiko-

mas vos ne pagrindiniu reikalavimu graikiniam riešutmedžiui. Jis atsirado greičiausiai dėl to, kad dauguma riešutmedžių užauginti iš sėklų, gautų iš vietovių, kur klimatas gerokai šiltesnis nei Lietuvos. 'Idealo' sėjinukai kilę iš Uzbekijos, „korenovskiai“ – iš pietų Rusijos, tad mėginant aklimatizuoti Lietuvoje daugelis apšaldavo arba iššaldavo. Išliko tik tarprūšiniai hibridai, kurių atsparumas šalčiui patenkinamas. Bet jie nėra tie iš pietų kraštų, kuriuos vadino idealais ar korenovskiais. Šiuos riešutmedžius galima apibūdinti lietuviška patarle devintas vanduo nuo kisieliaus.

14. VAISMEDŽIO ATSPARUMAS LIGOMS. Kiekviena veislė įvertinta dėl atsparumo ligoms, dažniausiai antraknozei. Ši grybelinė liga būdinga pietų kraštų veislėms. Dabar išvesta nemažai jai atsparių riešutmedžių. Belieka išsirinkti atsparias ligoms veisles. Jeigu veislė nepakankamai atspari antraknozei ar kitoms ligoms, jos geriau neauginti.

15. Vaismedžio atsparumas sausrai. Atsparumas sausrai – irgi labai svarbi savybė, būdinga kiekvienai riešutmedžio veislei. Rekomenduojame rinktis tik atsparesnes sausrai, taip išvengsite papildomų išlaidų ir rūpesčių.

PATARIMAI

Jei auginate žinomos veislės graikinį riešutmedį, padauginatą vegetatyviniu būdu (skiepijant ar akiuojant), visos 15 savybių, būdingos jai, bus išlaikytos 100 %. Jeigu šios veislės šakutę naudosite kaip įskiepij, nesvarbu, koks poskiepis (mandžiūrinis, juodasis, pilkasis, graikinis ar širdžiavaisis), paskiepytas augalas irgi turės 100 % įskiepytos veislės savybių.

Yra tokių riešutmedžių dekoratyvinių formų (*Juglans laciniata*), kurios dauginamos tik vegetatyviškai. Raudonlapius ir raudonvaisius irgi galima tik skiepyti ar akiuoti.

Jeigu išauginsite konkrečios veislės sėjinuką, jis savo savybėmis labai skirsis nuo motininio augalo. Tai užprogramuota riešutmedžių prigimtyje, nes jie yra dichogaminiai augalai. Visi apdulkinami vėjo. Tai reiškia, kad

moterišką žiedą apdulkins jo atneštos vyriškos žiedadulkės. Priklausomai nuo veislės, moteriški žiedai ir vyriškos dulkinės gyvybingi būna apie 5–7 dienas. Jei tos pačios veislės vyriškos dulkinės ir moteriški žiedai subręsta skirtingu laiku, jie vienas kito neapdulkins, vaisiai užsimegzti negali. Jei tokios veislės vaisiai užsimezga, vadinasi, kad vėjas žiedadulkes atnešė nuo kitų riešutmedžių, subrendusių tuo pačiu metu. Prisiminus, kad graikinį gali apdulinti juodasis, mandžiūrinis, širdžiavaisis, pilkasis ir kitų veislių graikiniai riešutmedžiai, galima tik pafantazuoti, kokio tarprūšinio hibrido bus jo vaisius.

Jei veislė yra iš dalies savidulkė (dulkinų ir žiedų brendimas 1–3 dienas sutampa), galima tikėtis, kad dalis vaisių paveldės jos savybes. Kita dalis bus įvairaus tipo hibridai. Deja, vizualiai atskirti jų neįmanoma. Tokie sėjinukai savybėmis skirsis nuo motininio augalo. O bent vienai iš penkiolikos savybių pakitus, jų nebebus galima laikyti motininės veislės atstovais. Tokiu atveju reikia įvardyti, kad tai yra tos veislės sėjinukas, ir neklaidinti nurodant jį kaip veislinį augalą.

Imkime hipotetinį atvejį, kai riešutmedis visiškai savidulkis ir visas 5–7 dienas moteriški žiedai pasiruošę apvaisinimui, o vyriškos dulkinės gali apvaisinti. Kad įvyktų apvaisinimas, žiedadulkės turėtų būti nupučiamos ant jam pasiruošusių žiedų. Bet vėjas gali atnešti ir kitų riešutmedžių vyriškų žiedadulkių. Tiesa, tikimybė, kad šios apvaisins moteriškus žiedus, yra gerokai mažesnė, bet ji egzistuoja. Tik idealiu atveju, kai moteriški žiedai visiškai izoliuoti nuo aplinkos ir juos apvaisina tos pačios veislės vyriškos žiedadulkės, galime gauti vaisius, iš kurių išaugę riešutmedžiai turės 100 % motininio augalo savybių. Tiesa, derėti tokie pradės geriausiu atveju tik po 7–8 metų.

Tačiau net ir tokiu būdu gauti sėjinukai atkartotų 30–50 metų senumo veisles, kurios buvo paplitusios tuometinėje Lietuvoje. O jos negalėtų konkuruoti su šiuolaikinėmis lateralinio derėjimo tipo veislėmis.

Šiaip jau šalyse, kur riešutmedžių auginimo tradicijos yra senos, niekas

Skiepyti riešutmedžiai

Skiepyti riešutmedžiai

net nebando soduose ir plantacijose auginti sėjinukų. Ten sodinami naujaisi, produktyviausi žinomų veislių skiepyti augalai. Vienai plantacijai paprastai parenkamos 3–4 veislės, kurių vegetacijos laikas sutampa ir kurios viena kitą apdulkins. Tuomet po 3–4 metų gaunamas pirmasis derlius, po 7–8 metų plantacija tampa pelninga, o po 10–12 metų gaunamas maksimalus riešutų kiekis.

Pas mus, deja, nėra tokių tradicijų, todėl labai gajūs bandymai lošti sėjinukų loterijoje. Po 7–8 metų gaunamas pirmasis derlius, o po 10–12 metų pamatome, kad didžioji dalis riešutmedžių mieliau augina medieną, o ne riešutus.

Karijų sėjinukai riešutus sunokina po 20–25 metų, tad laiko praradimas dar didesnis. Skiepytos pradeda derėti po 5–7 metų, o paskiepyti subrendę medžiai – jau po 3 metų.

Kaštainiai subręsta po 20 metų, bet juos įskiepijus derlius skinamas po 5 metų. Įskiepijus į subrendusį medį, riešutai skinami po 3 metų.

Labai noriu paprašyti augintojų būti civilizuotais europiečiais ir sodinti tik gerų veislių skiepytus augalus sodus. Be to, labai svarbu išsaugoti esamų ir būsimų veislių grynumą, kad ateinančios kartos paveldėtų švarų riešutmedžių genofondą.

Kaimynai baltarusiai mus gerokai lenkia pagal graikinių riešutmedžių selekciją ir vegetatyvinį dauginimą. Jie dar tarybiniais laikais išvedė keletą veislių, prisitaikiusių prie Lydos rajono klimato. Šiuo metu ten išauginta naujų hibridinių veislių, dalis jų – lateralinio derėjimo tipo.

Norisi tikėti, kad mes nesame prastesni už kaimynus, tik kiek atsilikę. Reikia riešutmedžių sėjinukus, kurių skersmuo ties šaknies kakleliu yra 10–15 mm, paversti poskiepiais ir pradėti mokyti skiepyti arba akiuoti. Kaip įskiepij geriausia pasirinkti jums patinkančią derlingą, atsparią ligoms ir šalčiui veislę. Išmokyti skiepyti ar akiuoti interneto amžiuje – ne problema. Esu visada pasiruošęs padėti. ☁

Stambiavaisiai riešutai